

Vukić PULEVIĆ (Podgorica)

Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“

UDK 811.163.4`373.22:58(497.16)

OSVRT NA PROBLEME CRNOGORSKE FITONIMIJE

Autor ukazuje na veoma oskudnu fitonimsku građu, koja je u Crnoj Gori samo sporadično sakupljana. Nešto malo podataka zabilježili su: Vuk Karadžić (1852), Vilotije Blečić (1959) i grupa beogradskih fitofarmakologa (1966). Pojedinačni podaci mogu se sresti i u raznim razasutim lingvističkim i etnografskim radovima, dijalektološkim rječnicima i dr. Sve je to suviše malo da bi se stekla i približno vjerna slika o narodnim nazivima biljaka u Crnoj Gori.

Višedecenijsko druženje s profesorom Vojislavom Nikčevićem, kome posvećujem ovaj prilog, postepeno je dobijalo i jednu drugu dimenziju – konkretnu saradnju na izučavanju crnogorskoga jezika. Sugerisao nam je da bi i jedan biolog – botaničar mogao da kao predmet izučavanja izabere konkretnu onomastičku temu, s obzirom na to da se po prirodi svoje struke u kontinuitetu bavi terenskim istraživanjima flore i vegetacije Crne Gore. Takva pozicija omogućila bi izvorno sakupljanje fitotoponima i zootoponima, kao i same fitonimske građe, a rezultati bi bili od koristi kako za biologiju tako i za lingvistiku. Profesor Nikčević omogućio nam je i aktivno učešće na nekoliko relevantnih lingvističkih skupova, na kojima su provjeravani i publikovani dobijeni onomastički rezultati.

Prvo smo se usmjerili na izučavanje fitotoponimije i zootoponimije, nakon čega je u koautorstvu s Novicom Samardžićem publikovan 2003. obimni leksikon *Fitonimi i zoonimi u toponimiji Crne Gore*. Zatim smo formirali projekat *Fitonimi u Crnoj Gori*, koji je u toku i koji predstavljamo na ovom simpozijumu.

Rad na sakupljanju i proučavanju crnogorske fitonimije otežan je objektivnim problemima, najčešće nerješivim. Na jednoj strani postoje

samo oskudni literaturni izvori, često kontradiktorni i neupotrebljivi, o čemu će biti riječi u ovom referatu. A na drugoj strani, projekat je blokiran nemogućnošću sakupljanja i provjeravanja građe na samom terenu. Zbog intenzivne urbanizacije, socijalnih raslojavanja i, najblaže rečeno, demografskog haosa, izgubila su se sva obilježja klasičnog sela. Veoma je teško sresti informatora koji je u stanju da saopšti makar i pojedinačnu fitonimsku informaciju, a kamoli poveći uzorak. Degradacione procese ove vrste podsticali su, osim migracija stanovništva, još i neodgovarajući udžbenici i školski programi, mediji, jezička politika i planirano potiskivanje crnogorskog jezičkog supstrata.

Na primjeru fitonimije, koja je samo jedan djelić u kompleksu crnogorskog jezika, može se sagledati opšte stanje u ukupnoj montenegristici, u koju su spregnuti nepoznavanje problematike i razne opstrukcije. A sve to od poodavno traje.

Ne može se govoriti o istoriji izučavanja crnogorske fitonomije, jer nije bilo nijednog organizovanog poduhvata koji bi se bavio ovim problemima. Uglavnom se sve svodilo na uzgredne zabilješke pojedinih autora i parcijalne podatke u knjigama s nekim drugim sadržajima. No, ipak, da bi projekat *Fitonimi u Crnoj Gori* mogao da što temeljitije otpočne, neophodno bi bilo sakupiti što više istorijskih informacija. O tome će i biti riječi u ovom referatu.

* * *

Prvu izvornu i relevantnu fitonimsku građu iz Crne Gore sakupio je VUK STEF. KARADŽIĆ i publikovao u kapitalnom djelu *Srpski rječnik*. SIMONOVIC D. 1959: XVII izračunao je da je Karadžić u drugo izdanje *Rječnika* (1852) unio 1190 imena biljaka. Među njima je najveći broj onih naziva koji nijesu ubicirani, te se prema tome može smatrati da imaju široko rasprostranjenje. Analizirajući nazive biljaka za koje je Karadžić naveo da ih je sakupio u Crnoj Gori, PULEVIĆ V. 2005: 77–122 konstatovao je da je takvih imena oko 200. Među njima su kako one vrste iz autohtone flore, koje žive slobodno u prirodi, tako i one koje se uzgajaju. Najviše fitonima sakupio je u Boki Kotorskoj, Grblju, Paštrovićima i Crmnici, dok je jedan broj Karadžić ubicirao nešto uopštenijim odrednicama: „juž.“ (= južno), „prim.“ (= primorje) i „u prim.“ (= primorje). Karadžić je uložio veliki napor da što potpunije identifikuje biljke pomoću latinskih naziva,

pa je, kako to zapisuje SIMONVIĆ D. 1959: XVII, često konsultovao botaničara Andriju Volnog iz Sremskih Karlovaca. No i pored toga, Karadžić je ostavio niz pogrešnih identifikacija i otvorenih problema. Sve to ne začuđuje, jer su u to vrijeme stručna znanja o flori balkanskih zemalja bila veoma mala. Postojalo je samo Visijanijevo djelo *Flora dalmatica*, čiji je III tom izišao 1852, tj. iste godine kad i drugo izdanje Karadžićeva *Srpskog rječnika*.

Osim propusta pri identifikacijama preko latinskih naziva biljaka, Karadžić se srio i s još većim problemom, a to su homonimi i sinonimi, naročito ovi prvi. Biljke koje nije mogao da protumači preko latinskih naziva on je objašnjavao frazama, a najčešće laičkim: na crnogorskom (srpskom), njemačkom i latinskom jeziku. Većinu zeljastih biljaka opisuje sa „nekakva trava“, tj. „Art Pflanze“ i „herbae genus“, a drvenastih sa „nekakvo drvo“ ili „Art Baum“ i „arboris genus“, što ne samo da je nedovoljno za identifikaciju već često izaziva zabunu. U narodnoj nomenklaturi se sa „trava označava svaka zeljasta biljka, a u stručno-botaničkoj terminologiji isti naziv znači da konkretna biljka pripada porodici trava *Poaceae* (PULEVIĆ V. 2005: 78).

Ukazaćemo sa nekoliko primjera kako su se kasniji leksikografi odnosili prema Karadžićevoj fitonimskoj građi. Bilo da su u pitanju lingvisti ili botaničari, najčešće su nekritički preuzimali ono što je Karadžić zapisao i protumačio, te su se propusti multiplicirali i proširili kroz brojnu literaturu.

Godine 1879. pojavilo se u Zagrebu obimno leksikografsko djelo *Jugoslavenski imenik bilja* BOHUSLAVA ŠULEKA, oslonjeno na obimnu arhivsku i literaturnu građu. Autor je i sâm sabirao podatke na terenu. Iz naslova *Jugoslavenski imenik bilja*, kao i iz prve rečenice u uvodu: „Da je hrvatski i srpski jezik u opće vrlo bogat...“ vidi se koje je geografsko i jezičko područje Šulek obuhvatio svojim djelom. Najviše građe vezano je za područje Hrvatske, koja je autoru u to vrijeme bila i najpristupačnije. Za ostala *jugoslavenska* područja izvori su malobrojni, ali ipak ima nekoliko značajnih djela iz kojih je Šulek uzimao fitonimsku građu. S područja Slovenije koristio je podatke koje su ostavili J. BLEIWEIS, F. ERJAVEC, H. FREYER, J. TUŠEK i dr., a za Srbiju oslonio se na obimno djelo V. S. KARADŽIĆA, J. PANČIĆA, G. LAZIĆA, J. MIŠKOVIĆA u kojima je našao dosta srpskih naziva biljaka. Kad je u pitanju Crna Gora, Šulek ne navodi nijedan posební izvor osim Karadžićevog *Srpskog rječnika*, u kojemu se nalazi, kao što je već rečeno, dosta ubiciranih naziva biljaka.

Šulekovo prenošenje naziva biljaka iz Karadžićeva *Rječnika* počesto prate propusti, štamparske greške i druge nepreciznosti, što je zapazio i SIMONOVIC D. 1959: XXXIII. Tako se i nazivi biljaka iz Crne Gore u dosta slučajeva ne mogu u Šulekovo interpretaciji uzimati zdravo za gotovo, bez ponovnog vraćanja na Karadžićev *Rječnik* kao primarni izvor. I pored toga, *Jugoslavenski imenik bilja* važna je literatura za komparativna istraživanja crnogorske fitonimije s dalmatinskom, tim prije što je Šulek sakupio obimnu građu iz šire okoline Dubrovnika.

Godine 1886. u cetinjskom *Glasu Crnogorca* talijanski botaničar ANTONIO BALDACCI u nekoliko nastavaka objavio je floristički prilog *Biljke Cetinskog polja*. To je ujedno i prvi rad o crnogorskoj flori, a vjerovatno i iz oblasti prirodnih nauka u cjelini, koji je publikovan u Crnoj Gori. Vodeći računa o karakteru lista *Glas Crnogorca*, Uredništvo je nastojalo da ovaj Baldaccijev prilog učini pristupačnim što širem krugu ljudi, pa su uz latinske nazive pridodata i narodna imena na nekoliko jezika. Takva namjera jasno je istaknuta u predgovoru: „Kako bi ovaj prosti spisak mogao biti od koristi čitaocima, osobito Crnogorcima, mladi je Baldacci uspio da izmoli pomoć nekolicine prijatelja te je naučnim latinskim nazivima raznih biljaka pridodao imena i u srpskom i hrvatskom i talijanskom, francuskom i njemačkom jeziku“. Pošto su srpska i hrvatska imena uzeta u ovom slučaju prema Pančiću i Šuleku, pa nijesu bila sasvim prikladna za Crnu Goru, to se *Glas Crnogorca* obraća čitaocima: „Ako bi se sjetio koji čitalac pri kom nazivu, da se ta biljka u nas u Crnoj Gori, zove drugim imenom, mi bismo ga molili da nam ga javi, te će se po tim prijavama poslije popuniti rad“. Može se pretpostaviti da je Baldaccija nagovorio profesor Božo Novaković (koji je bio izvanjac u Crnoj Gori) da svoj prvi prilog objavi na Cetinju, a vjerovatno je i pokrenuo ideju o sakupljanju crnogorskih naziva biljaka, pošto je putujući po Crnoj Gori bio upoznat sa stanjem govora na terenu. Poslije ovoga slučaja nije poznato da je u Crnoj Gori za sljedećih više od stotinu godina bilo ko, pojedinac ili institucija, pokretao ideju o sakupljanju crnogorske fitonomije.

I ono malo građe o narodnim nazivima biljaka iz Crne Gore što je sakupio Karadžić, jednostavno rečeno, degradirao je D. SIMONOVIC (1959) u *Botaničkom rečniku*, utapajući ta imena, bez ubikacije i objašnjenja, u opštost tzv. srpskohrvatskoga jezika.

Simonović je s dubokim konceptijskim razlogom na tri naslovne strane, u odnosu na narodnu pripadnost naziva biljaka, svoj *Rečnik* ostavio

bezimenim (*Botanički rečnik naučnih i narodnih imena biljaka...* i *Botanički rečnik imena biljaka*). U uvodnom dijelu govori o svom korišćenju „kako hrvatskih, tako i srpskih izvora“, dakle, bez bilo kakvih pomena ili navođenja crnogorskih i bošnjačkih izvora, u njegovoj interpretaciji skrivenih pod srpskim i hrvatskim imenom, pri čemu često upotrebljava i neutralnu oznaku „naša narodna imena“.

Najveći metodološki i uopšte stručni nedostatak *Botaničkog rečnika*, ogleda se u tome što Simonović ide na vještačku homogenizaciju „srpskohrvatskih“ naziva biljaka. On donosi uglavnom sva zabilježena njihova imena, ali ih daje pomiješano, odvojeno od regije ili areala njihovog prostiranja i dijalekatskih sistema u kojima su njihovi nazivi projektovani, uklopljeni bez naznake područja u kojima se biljke i njihovi nazivi pojavljuju. Na taj način stvara prividnu sliku o jedinstvenosti jezičkog stanja na teritoriji Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Crne Gore. A biljke i njihova imena prirodno su vezani za odgovarajuće prostore i govorne sistemske cjeline, isto onako kao što su toponimi prikovani za svoje objekte. Kao osnovni kriterijum za sistematizaciju i klasifikaciju narodnih naziva biljaka, Simonoviću služi pojam „stepen upotrebe“ i mjerilo „rasprostranjenja imena“. U ovome se krije opasna zamka, jer postoje realne mogućnosti da jedna biljka može biti rijetka u sredini (tada republici) koja ima veliku površinu, a veoma česta i široko rasprostranjena u republici s malom teritorijom. Na taj način u Simonovićevoj obradi postignuta je favorizacija imena sa veće političko-državne teritorije, tj. većeg govornog područja, bez obzira na to što takva biljka i njeno odgovarajuće ime mogu imati veći areal na manjoj državnoj teritoriji.

U stvari, isticanje najrasprostranjenijih imena biljaka nije ništa drugo do pokušaj nametanja brojnih srpskih i u manjem broju hrvatskih naziva svim narodima u bivšoj državi Jugoslaviji, s tendencijom da se ostali nazivi, kojih je neuporedivo veći broj od tzv. verifikovanih, proglase za provincijalizme i tako potpuno istisnu iz standardne upotrebe i kao takve vremenom arhaiziraju.

Kako je selo kao izvorni nosilac narodnoga života i neotudenog jezika u procesu odumiranja, nestanka, to je i Simonovićev *Botanički rečnik* i projektovan da jednoga dana postane glavna literatura iz koje će se generacije školovanih botaničara i jezikoslovaca iz gradske sredine ponajviše obavještavati o narodnim imenima biljaka.

Zanimljivo je i to kako je Simonović tehnički riješio isticanje prioritetnih naziva. Tako su u njegovom *Rečniku* „najrasprostranjenija imena na celoj srpskohrvatskoj govornoj teritoriji istaknuta otisnuta masnim slogom. Izvestan broj imena koja se u publikacijama i u nastavi takođe često sreću složen je kurzivom, dok su sva ostala imena u običnom slogu (garmond)“.

Sa nekoliko primjera ukazaćemo kako se Simonovićeva koncepcija odražava na crnogorsku fitonimiju, a preko nje i na crnogorski jezik. Za vrstu *Trapa natans* L. SIMONOVIĆ (str. 472–473) navodi 27 narodnih imena, pri čemu masnim slogom apostrofira **vragolić**, ime koje je u Crnoj Gori nepoznato, a običnim slogom navodi kasoronja, naziv biljke koja raste na Skadarskom jezeru. Za *Salvia officinalis* L. u Simonovićevom *Botaničkom rečniku* (str. 415) ima 37 narodnih naziva, među kojima su masnim slogom istaknuta **žalfija** i **kadulja**, od kojih je prvi naziv srpski, a drugi hrvatski. Kurzivom su naglašena imena: *žalvija* i *žalfa*, *nemački kalomper* i *pelin*. Za vrstu *Salvia officinalis* L. postoji u Crnoj Gori jedinstveni narodni naziv *pelin* (*pelim*), bez sinonima, o čemu svjedoči i 76 toponima imenovanih po ovoj biljci (PULEVIĆ V. & SAMARDŽIĆ M. 2003: 390–392; PULEVIĆ V. 2003: 127–145). Za vrstu *Castanea sativa* Mill., SIMONOVIĆ D. (str. 102) masnim slogom ističe naziv **kesten**, dok je ta biljka na području Crne Gore poznata kao *koštanj* i *kostan*, o čemu svjedoči i nekoliko toponima u Crnogorskom primorju i Crmnici, đe ovo značajno drvo raste (PULEVIĆ V. & SAMARDŽIĆ N. 2003: 251–253).

U Simonovićevom *Rečniku* veliki je broj najčešćih i najrasprostranjenijih imena prikazan u ekavskom izgovornom obliku: **mlečika**, **ivanjsko cveće**, **provaljen koren**, **belešina**, **zvezdica**, **beli bor**, **detelina** i dr., koja imena biljaka kao takva uopšte ne egzistiraju u Crnoj Gori.

Homonimija je jedan od ključnih problema u narodnoj nomenklaturi biljaka o kojoj Simonović u svom *Rečniku* nije dao bilo kakvo tumačenje, što je navelo mnoge lingviste i botaničare na krivi put i dovelo do pogrešne identifikacije biljaka. Tako su zbog nekritičkog prenošenja naziva biljaka iz Simonovićevog rječnika zapali u homonimsku zamku ĆUPIĆ D. & ĆUPIĆ Ž. 1997. U gotovo svim slučajevima navođenja narodnih naziva biljaka napravili su neku materijalnu grešku, i to ne samo u identifikaciji preko latinskih imena. Fitonimski problemi iz knjige D. Ćupića i Ž. Ćupića zaslužuju znatno opširniji osvrt, zato ćemo ovom prilikom ukazati samo na nekoliko primjera. Iscrpni kritički osvrt na fitonime *kalumper* i *pelim*,

zastupljene u *Rečniku govora Zagarača*, dao je PULEVIĆ V. 2003: 235. D. Ćupić i Ž. Ćupić naziv *kalumper* vežu za vrstu *Salvia officinalis* L. (str. 161), a naziv *pelim* za rod *Artemisia* (str. 322). U Zagaraču se naziv *pelim* isključivo veže za vrstu *Salvia officinalis* L., što je slučaj i za ostale krajeve Crne Gore đe ova značajna biljka raste. Pomenuti naziv *kalumper* u Zagaraču se najvjerojatnije odnosi na gajenu *Tanacetum balsamita* a nikako na *Salvia officinalis*. Nazivom *vrijes* (str. 51) označili su „travu“ *Calluna vulgaris*, a taj narodni naziv jedino se može odnositi na vrste roda *Satureia* (*S. montana* L. i *S. subspicata* Vis.), koje su u Zagaraču poznate kao izvanredna pčelinja paša. Pomenuta *Calluna vulgaris* nije poznata u flori Crne Gore. Ukoliko su je D. Ćupić & Ž. Ćupić pronašli, onda to predstavlja prvorazredno botaničko otkriće. Uz naziv *sabljica* (str. 427) stavili su pogrešno rod *Hermodactylus* jer se imenom *sabljica* u Zagaraču označava vrsta *Iris germanica* L., što potvrđuje i njihov navod da *sabljica* „ne raste samoniklo, već je gaje uz grobove, rađe uz kuće“ (str. 427). Jedina vrsta iz roda *Hermodactylus* (*H. tuberosus*) u Crnoj Gori poznata je samo kao samonikla biljka na ograničenom broju lokaliteta. Identične ili slične primjedbe mogu se dati i na niz drugih fitonima zastupljenih u *Rečniku govora Zagarača*: *repuh* (str. 420), *pazdrijen* (str. 316), *lopuh* (str. 212–213), *koštanj* (str. 186), *bjelograb* (str. 24), *srijemuša* (str. 460), *grčica* (str. 68), *smrdljika* (str. 451) i dr.

Kad se lingvisti – specijalisti ne snalaze u naopako koncipiranoj literaturi, kakav je npr. Simonovićev *Botanički rečnik*, tek što treba očekivati od običnih čitalaca i korisnika takve literature (koja je vjerovatno takva i stvorena da bi zbunjivala) (PULEVIĆ V. 2003: 235).

Kao što biljke imaju svoja područja rasprostiranja, pa često i disjunktivne areale, tako i njihova narodna imena imaju svoja mjesta postajanja i prostiranja i jezičku polifoniju, zavisno od etničkih, nacionalnih i drugih istorijskih i socijalnih prilika u pojedinim oblastima i državama. Zato se fitonimiji i fitotoponimiji mora prilaziti multidisciplinarno, sagledavati ih kako sa lingvističkog tako i s botaničkog i biljnogeografskog stajališta.

Zanimljiva je kritika Simonovićevog *Botaničkog rečnika* koju su publikovali srpski autori ŠILJAK M. & DINIĆ A. 1993/94: 199–202.¹

¹ Vjerovatno su autori iz botaničke ili njoj slične struke, pošto su za adrese naveli dvije prirodoslovne institucije iz Beograda: Šumarski fakultet i Institut za biološka istraživanja „Siniša Stanković“.

Njihova glavna zamjerka zasniva se na „zastarelosti“ građe koju je Simonović sabrao i publikovao, pa smatraju da je treba iz temelja revidirati i dopuniti. U tom smislu oni daju konkretna uputstva i smjernice, što bi samo po sebi imalo potpuno opravdanje da u kritici nema i nekih drugih namjera. Oni odmah u uvodu (str. 199), karakterišući Simonovićev *Botanički rečnik*, ističu da on obuhvata „imena sa srpskog govornog područja“ i nazive na stranim jezicima, a potom preciziraju da su „pored imena na srpskom jeziku, dati i standardizovani nazivi na engleskom, njemačkom, francuskom i ruskom jeziku, odnosno na svim jezicima ili na nekim od njih“.

Da ŠILJAK M. & DINIĆ A. 1993/94: 200 imaju konzistentnu namjeru da srbiziraju kakav-takav „srpskohrvatski“ sadržaj Simonovićeve knjige, vidi se i iz konstatacije: „Na kraju rečnika (Simonovićevog – V. P.) je registar srpskih narodnih imena, kao i registar po standardizovanim nazivima biljaka na pomenutim stranim jezicima, uz dodatak i na makedonskom i na slovenačkom“. SIMONOVIĆ D. 1959: 511 uz registar naziva biljaka nije stavio naslov „Srpska narodna imena“, kako bez uzmaca krivotvore pomenuti autori, već „Srpskohrvatska imena“. Ovakve koncepcije ne začuđuju kad se uzme u obzir vrijeme kad ŠILJAK M. & DINIĆ A. objavljuju svoj prilog (1993/94). To je period krvavog raspadanja Jugoslavije i snažnog promovisanja koncepcije prostiranja srpskog jezika na širokom štokavskom području, čiji je glavni ideolog i nosilac bio srpski lingvista Pavle Ivić.

Sa stanovišta boljeg upoznavanja crnogorske fitonimije bila je od značaja saradnja Dragutina Simonovića s prvim crnogorskim botaničarem Vilotijem Blečićem, koji je za *Botanički rečnik* saopštio „veći broj novih narodnih imena biljaka iz Crne Gore i drugih mesta“. Blečić je saopštio oko 50 imena, ali donekle ostaje otvoreno pitanje koji su Blečićevi podaci iz Crne Gore, a koji iz „drugih mesta“. Odgonetanje problema unekoliko je olakšano time što u Simonovićevom *Rečniku* stoji da ih je Blečić zabilježio u Homolju, Peći i Gacku. Manji broj naziva biljaka iz Crne Gore Simonoviću su saopštili i dvojica poznatih lingvista: M. Pešikan (za Katunsku Nahiju) i M. Stanić (za Uskoke). Kao izvor za neke nazive iz Crne Gore, D. Simonović navodi i onomastički fond SANU (Beograd).

Obimnu i pouzdanu građu o narodnim nazivima biljaka u jednom dijelu Crne Gore sakupili su saradnici *Instituta za proučavanje lekovitog bilja iz Beograda* (IPLB 1966). Građa je u rukopisu i naslovljena kao *Elaborat o proučavanju lekovitog bilja na području Prokletija i Komova*.

Naročito je značajna činjenica da autori elaborata nijesu „pozajmljivali“ narodne nazive iz literaturnih izvora, već su ih uzimali na samom terenu, čime su u najvećoj mogućoj mjeri olakšali rad na sabiranju ljekovitih vrsta i kontakt s mještanima sabiračima. Spisak narodnih imena veoma je lak za korišćenje jer je sistematizovan u dvije verzije: 1. prema abecednom redu latinskih naziva biljaka; 2. prema abecednom redu narodnih naziva biljaka. Autori su se potrudili da izvedu i kvantitativne pokazatelje. Narodni nazivi sakupljeni su za 125 vrsta biljaka sa 253 naziva (računajući sinonimiju i homonimiju), a u stvari ima 233 imena (u leksičkom smislu). Za sve nazive poimenično su prikazani mikrolokaliteti, što daje posebnu vrijednost ovoj građi.²

Kapitalna leksikografska djela o romanizmima u Crnoj Gori objavili su MUSIĆ S. (1972) za ševerozapadni dio Boke Kotorske i LIPOVAC-RADULOVIĆ V. (1981. & 1997), prvo za jugoistočni dio Boke Kotorske, a potom za Budvu i Paštroviće. U ovim djelima nalazi se priličan broj romaničnih fitonima, koji se najvećim dijelom odnose na egzotičnu floru (unesene ukrasne biljke i kulturna flora), a mjestimično se srijeću i nazivi za autohtonu floru. Romanizme i grecizme u crnogorskom jeziku (kontinentalni dio Crne Gore) sakupio je ŠOĆ L. B. 2002. (dopunjeno izdanje 2008), te se i u tom djelu može sresti nešto od fitonimske leksike.

Impozantni broj od 565 narodnih naziva biljaka unio je LATKOVIĆ M. T. 2007. u obimno i ambiciozno leksikografsko djelo *Građa za crnogorski rječnik*, za čija je dva izdanja autor morao uložiti veliki napor i vrijeme, što navodi čitaoca na divljenje. Sigurno je da će leksička građa izložena u *Rječniku* predstavljati dragocjeni izvor i oslonac za sve buduće sastavljače *Rječnika crnogorskog jezika*. Međutim, kad su u pitanju prikazani fitonimi, njih prati niz nejasnoća i otvorenih problema koji dovode u pitanje izvornost i validnost toga dijela Latkovićeve *Rječnika*. Na prvom mjestu misli se na identifikaciju narodnih naziva biljaka preko latinskih imena, čime se postiže neophodna egzaktnost građe. Fitonimi i zoonimi specifične su onomastičke kategorije, strogo vezane za konkretne biljne i životinjske vrste. Zato njihovu identifikaciju preko latinskih naziva biljaka mogu vršiti samo leksikografi koji se dobro snalaze u biološkoj nomenklaturi ili, pak, neposredno sarađuju s profesionalnim floristima i faunistima.

² Da je postignuta potpuna izvornost građe i njen kvalitet potvrdio nam je mr HALIL MARKIŠIĆ, profesor biologije iz Rožaja, dobar poznavalac flore Prokletija i širih područja Plava i Rožaja. On nam je i ustupio primjerak pomenutog elaborata, na čemu mu najsrdačnije zahvaljujemo.

S obzirom na to da je Latkovićev poduhvat veoma ambiciozan, ovakav se rječnik prvi put objavljuje u Crnoj Gori, to je obavezivalo autora na podužu uvodnu studiju u kojoj bi dao neophodna objašnjenja o metodologiji, literaturnim i arhivskim izvorima, informatorima i dr. U fitonomiji i zoonimiji najveći problem predstavljaju homonimi i sinonimi, a to nije samo nedostatak Latkovićeve *Rječnika* već, kao što smo videli, i svih do sada publikovanih leksikona te vrste na prostorima bivše Jugoslavije.

Jasno je da Latković nije mogao u ovako koncipiranom rječniku navoditi sve lokacije i izvore informacija za svaki narodni naziv biljaka, ali je to mogao da učini selektivno, za karakteristične, rijetke i značajne primjere. Broj od 565 fitonima predstavlja osobito blago, od značaja ne samo za crnogorski jezik već i za floristiku kao botaničku disciplinu, ali samo ako se njihovo realno pojavljivanje u Crnoj Gori potvrdi po svim lingvističkim, botaničkim i fitogeografskim elementima. Opravdano se nadati da će autor pri trećem izdanju *Građe za crnogorski rječnik* ovim problemima pokloniti odgovarajuću pažnju kako bi ovako obimnu fitonimsku leksiku učinio upotrebljivom.

Sa stanovišta izvornosti i upotrebljivosti leksičke građe, najpouzdaniji su dijalektološki rječnici. Obično u njima nema dovoljan broj fitonima u odnosu na bogatstvo flore područja koje je leksički obrađeno, ali za ona imena koja su unešena može se pouzdano suditi o njihovoj lokaciji i upotrebi jer su uzeti iz govornih uzoraka neposredno na izučavanom prostoru. Na sreću, takvih je rječnika u Crnoj Gori sve više: BORIČIĆ – TIVRANSKI V. 2002. (Vasojevići), ČUPIĆ D. & ČUPIĆ Ž. 1997. (Zagarač), ČIRGIĆ A. 2007. (Podgorica), HADŽIĆ I. 2007. (Rožaje), KOPRIVICA K. J. 2006. (Banjani i Oputne Rudine), MILETIĆ B. 1940. (Crmnica), STANIĆ M. 1990. & 1991. (Uskoci), VUJIČIĆ M. 1995. (Mojkovac).

U specijalističkim radovima koje pišu botaničari o flori i vegetaciji Crne Gore, naročito u onim popularnijim, mogu se sresti narodni nazivi pojedinih biljaka, čime takvi tekstovi postaju pristupačniji. Međutim, sa stanovišta izvornosti crnogorske fitonimske leksike ti nazivi najčešće nijesu autentični. Obično su uvezeni, uzeti iz sličnih radova sa susjednih područja. Čak botničari prave veće propuste i greške nego lingvisti leksikografi. Botaničarima je bitna egzaktna latinska nomenklatura i terminologija, a narodnim nazivima neobavezno se služe, tek toliko da tekstovi budu u nekoj mjeri pristupačni i drugim interesentima.

Izučavajući floru okoline Pljevalja MITRANOVIĆ D. 1913. uz latinske nazive biljaka navela je i oko 20 narodnih imena. Nakon provjere na terenu utvrdili smo da je većina tih imena izvorna i da se danas srijeću u selima okoline Pljevalja. I PANČIĆ J. 1875. uzgredno je zabilježio jedan mali, ali dragocjeni broj naziva iz Crne Gore. Takvih pozitivnih primjera ima i u nekim drugim botaničkim radovima, uglavnom starijim. Sa stanovišta izvornosti naziva, manje su pouzdani noviji radovi, pošto su i botaničari, kao i lingvisti, podlegli unitarnoj koncepciji Simonovićeve *Botaničkog rečnika* i sličnim leksikonima, udžbenicima i priručnicima.

Navodeći radove Vuka Karadžića kao izvore za narodne nazive biljaka, ŠULEK B. 1879: XXII zapisao je: „U njegovih narodnih pjesmah i posloviceh navodi se također dosta bilja“. Ovim je pokrenuta inicijativa da i u književnim djelima treba tražiti dragocjenu fitonimsku građu jer su biljke, pogotovo cvijeće, česti motivi pisaca. Kao primjer, navodimo dvojicu crnogorskih književnika. U romanu *Crnogorska hronika* NOVAKA KILIBARDE (2001), koji je motivisan crnogorskim legendama i etnografijom, nalazi se nekoliko značajnih naziva biljaka koji su na putu zaborava. Pjesnik RANKO R. RADOVIĆ (2007) u zbirci *Vježje* većinu pjesama motivisao je karakterističnim nazivima biljaka, kao npr.: *blen, bolj, brava, borač, vaskrsnik, verem, viholj, glah, greš, krok, samoboj, rogobor, netik trava* i dr. Ostalo je da se provjeri da li su ovi nazivi izvorni za okolinu Bijelog Polja i da li se tamo koriste ili ih je pak pjesnik³ „pozajmio“ ili „domislio“.

U novije vrijeme pokušava se da se sistematičnije uđe u složene probleme crnogorske fitonimije. Početak treba vezati za specijalistički prilog koji je objavio ČUPIĆ D. 1973: 63–65. Skrenuo je pažnju na interesantan naziv *buksa* za vrstu *Buxus sempervirens* L. na staništima u selu Slatini u Bjelopavlićima. Kasnije su PULEVIĆ V. & SAMARDŽIĆ N. 2003: 75 ustanovili da je na istom području naziv *buksa* toponimiziran na sedam lokaliteta (Buksan, Buksena glavica, Bukseni brijeg i dr.). Ovim primjerom D. Čupića otvorio se i niz drugih problema vezanih za „sloveniziranje“ starih naziva biljaka i životinja, bilo da su te osnove latinske, romanske, ilirske i dr. O tome svjedoče brojni zoo- i fitotoponimi (Ljepurov dô, Ljepurice, Sorska greda, Duške, Fijer i dr.).

³ Pjesnik RANKO RADOJIČIN RADOVIĆ rođen je 1952. godine u Brezi, kraj Bijelog Polja. Objavio je deset knjiga pjesama (Radovićeve zbirke pjesama ustupio nam je književnik Zuvdija Hodžić, na čemu mu najiskrenije zahvaljujemo).

Višegodišnja toponomastička istraživanja koja su PULEVIĆ V. & SAMARDŽIĆ N. 2003. publikovali u vidu leksikona *Fitonimi i zoonimi u toponimiji Crne Gore* ujedno su bila i osnova da se nastavi sa specijalističkim fitonimskim proučavanjima. Uz to, u leksikonu je sabran veliki broj toponomastičkih primjera koji u sebi čuvaju brojna svjedočanstava iz razvoja crnogorskoga jezika, a na prvom mjestu specifičnu pojavu jekavskoga jotovanja. Upravo sad, kad je u toku rad na standardizaciji jezika i donošenju *Pravopisa*, pokazalo se da su toponimi, zbog svoje fiksirane stabilnosti, najbolji primjeri za ilustraciju gotovo svih specifičnih karakteristika crnogorskoga jezika.⁴ Toponimi su s velikom preciznošću potvrdili jednu bitnu zakonitost: prostiranje određene jezičke pojave precizno se poklapa s arealom toponima koji ilustruju takvu pojavu. Tako je PULEVIĆ V. 2008: 75–92 preko brojnih primjera pokazao da se areal toponimâ koji u sebi imaju glasove *ś* i *ź* poklapa sa prostiranjem odgovarajućeg jotovanja. Isto se odnosi i na jotovane glasove *đ* i *ć*.

U najnovije vrijeme u probleme crnogorske fitonimije ušlo se i s nekoliko publikovanih priloga u kojima se objašnjavaju pojedinačni fitonimski, fitotoponimski i fitogeografski problemi: PULEVIĆ V. (1998, 2001, 2002), PULEVIĆ V. & VUGDELIĆ M. 2001.

Prilično iscrpnu kritičku analizu fitonima iz Karadžićeva *Srpskog rječnika* objavio je PULEVIĆ V. 2005: 77–119. Pojedininim Karadžićevim nazivima nedostajala su ispravna botanička objašnjenja i opisi, što je i razumljivo s obzirom na to kad je *Srpski rječnik* pripreman.

Kako je rad na projektu *Fitonimi u Crnoj Gori* prilično odmakao, počeli su da se naslućuju i pojedinačni rezultati, pa i otkrića, zavisno od problemâ koji su rješavani. Kao ilustraciju navešćemo nekoliko primjera koji mogu kao uzorni poslužiti lingvistima i botaničarima.

U Crnoj Gori nazivom *rakita* identifikuju se dvije veoma različite drvenaste vrste. Na ševeru Crne Gore *rakita* označava neke od vrsta roda *Salix* (vrba), a na jugu (sliv Skadarskog jezera) *rakita* je naziv za vrstu *Vitex agnus castus*. U tom smislu treba arealski razgraničiti i 44 fitotoponima tipa: Rakita, Rakite, Guste rakite, Rakitnik i dr, koje navode PULEVIĆ V. & SAMARDŽIĆ N. 2003: 404–405. Jednako je zanimljiva i homonimska disjunkcija fitonima *kukurijek*, kojim se u Crnoj Gori označavaju dvije različite vrste: *Papaver rhoeas* L. (prema jugu) i *Helleborus odoratus* W.K.

⁴ PULEVIĆ V.: Što ćemo s toponimijom?, Pobjeda, Kultura, Podgorica, 4. septembar 2008, str. 14.

(prema ševeru). I u ovom slučaju projekcija fitonima *kukurijek* odražava se na areal toponimâ u čijoj osnovi stoji.

Jedan primjer fitonimske homonimije toliko je karakterističan i ilustrativan da zaslužuje posebnu pažnju. U mediteranskom i submediteranskom području Crne Gore veoma je raširena vrsta *Ruscus aculeatus* L., poznata na svim lokalitetima pod imenom *kostrika*. Na taj se način gledalo i na 12 fitotoponima sa osnovom *kostrika* koje su zabilježili PULEVIĆ V. & SAMARDŽIĆ N. 2003: 251–252. Međutim, tokom dijalektoloških istraživanja na Njegušima 2008. godine lingvista Adnan Čirgić dao nam je informaciju da tamošnje stanovništvo nazivom *kostrika* označava „neku travu“ s najviših lovčenskih vrhova. Nakon iscrpnih terenskih istraživanja i brojnih anketa, ustanovili smo da, uistinu, u svim selima gravitacionog područja Lovćena (njeguška sela), nazivom *kostrika* identifikuju vrstu trave *Sesleria robusta* Schot. Najviše je ima na vrhovima Štirovniku i Jezerskom vrhu, a javlja se i na drugim goletima u višim pojasevima. Iako zbog svoje „oštrine“ nije najpogodnija za stočnu ishranu, mještani su je, zbog oskudice stočne hrane, intenzivno žnjeli i odnosili u sela te njome zimi prehranjivali krupnu stoku. Tako i nekoliko toponima s Njeguša i Lovćena s osnovom *kostrika* u ovom slučaju treba revidirati jer se radi o biljnoj vrsti *Sesleria robusta* Schot., za razliku od ostalih koji se vežu za vrstu *Ruscus aculeatus*.

Pri tumačenju naziva *kostrika* treba kazati da je GILIĆ S. 2004: 25 za područje Hrvatske zabilježio nazive: *kostrika*, *dvoklasićasta kostrika*, *modrozeleni kostrika*, *obična kostrika*, *perasta kostrika*, *kostrika raščica*, *razgranjena kostrika* i *šumska kostrika*, koje je stavio uz rod *Brachypodium*, kao i uz pet vrsta ovoga roda. Sigurno je da ovde ima i tzv. „krštavanja“, tj. da naziv *kostrika* stoji uz neku od u Hrvatskoj najpoznatijih vrsta roda *Brachypodium*, a da su ostala imena od nje izvedena. Ono što je zajedničko s problemom iz Crne Gore jeste to što i „lovćenska“ *Sesleria robusta* i „hrvatski“ *Brachypodium* pripadaju istoj familiji trava – *Poaceae*, koje su donekle slične.

Literatura

BORIČIĆ TIVRANSKI V. 2002: Rječnik vasojevičkog govora. Prosveta. Beograd.

ĆUPIĆ D. 1973: Jedan interesantan slovenizirani naziv *Buxus sempervirens*-a. Glas. Republ. Zav. Zašt. Prir. – Prirod. Muz. 6: 63–65. Titograd.

ĆUPIĆ D. & ĆUPIĆ Ž. 1997: Rečnik govora Zagarača. Srpski dijalektološki zbornik (Beograd), XLIV, str. IX–XV& 1–615.

ČIRGIĆ A. 2007: Rječnik govora podgoričkih muslimana. Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje – Posebna izdanja. Podgorica.

GILIĆ S. 2004: Rječnik bilja. Rijeka.

HADŽIĆ I. 2007: Rožajski rječnik (građa za diferencijalni rječnik govora rožajskog kraja). Rožaje.

IPLB 1996 = Institut za proučavanje lekovitog bilja. Beograd, 1966: Elaborat o proučavanju lekovitog bilja na području Prokletija i Komova (Rukopis). Beograd.

KARADŽIĆ STEF. V. 1852: Srpski rječnik. Beč (reprint Nolit, Beograd, 1972)

KILIBARDA N. 2001: Crnogorska hronika (roman). Podgorica.

KOPRIVICA K. J. 2006: Rječnik govora Banjana, Grahova i Oputnih Rudina. CANU, Posebna izdanja, 47 (10), Podgorica.

LATKOVIĆ T. M. 2007: Građa za crnogorski rječnik. Cetinje.

LIPOVAC-RADULOVIĆ V. 1981: Romanizmi u Crnoj Gori, jugoistočni dio Boke Kotorske. Cetinje – Titograd.

LIPOVAC-RADULOVIĆ V. 1997: Romanizmi u Crnoj Gori. Budva i Paštrovići. Novi Sad.

MILETIĆ B. 1940: Crmnički govor. Srpska kraljevska akademija – Srpski dijalektološki zbornik. Rasprave i građa, knj. IX. Beograd.

MITRANOVIĆ D. 1913: Nekoliko podataka o flori okoline Pljevalja. Pos. izd. Muz. Srp. Zem. 11: 12–18 (Preštampano iz „Nastavnika“). Beograd.

MUSIĆ S. 1972: Romanizmi u severozapadnoj Boki Kotorskoj. Fil. fakultet, knj. XLI, Beograd.

PANČIĆ J. 1875: Elenchus plantarum vascularium que aestate a. 1873. in Crna Gora legit Dr. J. Pančić. Beograd.

PULEVIĆ V. 1998: Kratak osvrt na fitonime i zoonime u crnogorskoj toponimiji. Jezici kao kulturni identiteti. Zbornik radova. Crnogorski PEN centar, str. 127–135. Podgorica.

PULEVIĆ V. 2001: Fitonimi *silj* i *siljevina* u toponimiji Crne Gore. Doclea, 3: 127–135. Podgorica.

PULEVIĆ V. 2003: Fitonimi *pelin*, *pelim* i *kaloper* u toponimiji Crne Gore. Doclea, 4: 227–245. Podgorica.

PULEVIĆ V. 2005: O fitonimima iz Crne Gore u Karadžićevom Srpskom rječniku. Naučni skup Vuk Karadžić i Crnogorci. Zbornik radova. Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje. Cetinje, str. 77–122.

PULEVIĆ V. 2008: Glasovi *š* i *ž* u crnogorskoj toponimiji. Lingua Montenegrina, 1: 75–93. Cetinje.

PULEVIĆ V. & SAMARDŽIĆ N. 2003: Fitonimi i zoonimi u toponimiji Crne Gore. Dukljanska akademija nauka i umjetnosti. Posebna izdanja. Podgorica.

PULEVIĆ V. & VUGDELIĆ M. 2001: Yew (*Taxus baccata* L.) in flora and toponymy of Montenegro. Razprave IV. razreda SAZU, XLII-2: 187–196. Ljubljana.

RADOVIĆ R. RANKO 2007: Vježje (zbirka poezije), „Partenon“. Beograd.

SIMONOVIĆ D. 1959: Botanički rečnik imena biljaka. SANU. Posebna izdanja, knj. CCCXVIII, Institut za srpskohrvatski jezik, knj. 3. Beograd.

STANIĆ M. 1990. & 1991: Uskočki rečnik, I & II. Naučna knjiga. Beograd.

ŠILJAK M. & DINIĆ A. 1993/94: „Botanički rečnik“ Dragutina Simonovića – potreba revizije i dopune. Glasnik Prirodnjačkog muzeja, 48 (B): 199–202, Beograd.

ŠOĆ L. B. 2002: Romanizmi i grecizmi u crnogorskom jeziku – kontinentalni dio Crne Gore. Centralna narodna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“. Cetinje.

ŠULEK B. 1879: Jugoslavenski imenik bilja. Zagreb.

VUJIČIĆ M. 1995: Rječnik govora Prošćenja kod Mojkovca. CANU. Posebna izdanja, 29 (6). Podgorica.

Vukić PULEVIĆ

REVIEW OF THE PROBLEMS OF THE MONTENEGRIN FITONIMY

The author reviews the very insufficient fitonimic material that has been only sporadically collected. Some material of this kind has been collected by Vuk Karadžić (1852), then by Vasilije Blečić (1959) and by a group of fito-pharmacologists from Belgrade (1966). Certain information can be found in a variety of linguistic and ethnographic papers, dialectological dictionaries, etc. Still, the material that has been collected remains insufficient for providing at least provosionaly exact presentation of the popular names of plants in Montenegro.